

Biblioteka Policjanta Prewencji

Ryszard Bączyk

ŚLADY OSMOLOGICZNE

(materiał dydaktyczny)

Według stanu prawnego na styczeń 2011 roku

SŁUPSK 2011

**Materiał opracowany w Zakładzie Służby Kryminalnej Szkoły Policji
w Słupsku**

Korekta i redakcja językowa: Grażyna Szot

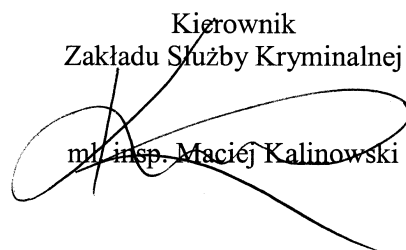
Redakcja techniczna: Zenon Trzeciński

Projekt okładki: Marcin Jedynak

Druk: Andrzej Block

Zatwierdzam i wprowadzam
do użytku jako materiał dydaktyczny

Kierownik
Zakładu Służby Kryminalnej

mł. insp. Maciej Kalinowski

Wydawnictwo Szkoły Policji w Słupsku
Druk: Pracownia Poligraficzna SP Słupsk
Zam. 2/11. Druk 5 szt.
Słupsk 2011

Spis treści

Wstęp	5
1. Pojęcie i cechy charakterystyczne śladów zapachowych	7
1.1. Pojęcie śladów zapachowych	7
1.2. Rodzaje zapachów	7
1.3. Ślady zapachowe według różnych kryteriów podziału	8
2. Zabezpieczenie śladów zapachowych	9
2.1. Miejsca występowania śladów zapachowych	9
2.2. Kryminalistyczne metody zabezpieczania śladów zapachowych	9
2.3. Zasady obowiązujące przy zabezpieczeniu śladów zapachowych	10
2.4. Czynniki, które należy wziąć pod uwagę przy zabezpieczeniu kryminalistycznym śladów zapachowych	11
2.5. Zabezpieczenie procesowe	12
3. Identyfikacja śladów zapachowych	13
3.1. Zasady pobierania materiału porównawczego w postaci zapachu	13
3.2. Zasady doboru materiału uzupełniającego	14
3.3. Badania identyfikacyjne (porównawcze) śladów zapachowych	15
Załączniki	21
Bibliografia	23

Ta strona jest pusta

Wstęp

Zgodnie z art. 1 ust. 2 *Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji* do zadań Policji należy m.in. wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców. W tym celu Policja podejmuje szereg czynności, np. zabezpiecza miejsca, w których doszło do przestępczego działania. Na miejscach tych z reguły znajduje się szereg śladów kryminalistycznych, które odpowiednio zabezpieczone pod względem procesowo-kryminalistycznym w trakcie oględzin miejsca zdarzenia stanowią materiał dowodowy w toku dalszych czynności. Do śladów tych należą również ślady zapachowe. Wiedza policjantów na temat śladów zapachowych jest niewielka, a są to ślady specyficzne. Bez posiadania elementarnej wiedzy na ich temat jest mała szansa, aby policjant ujawnił je i zabezpieczył na miejscu zdarzenia.

W programie szkolenia podstawowego zawsze jest omawiana problematyka śladów kryminalistycznych, w tym osmologicznych. W związku z powyższym zadaniem niniejszego opracowania jest przekazanie młodym policjantom ogólnego pojęcia o tego rodzaju śladach. Jeśli posłuży, będą mogli sięgać po takie podręczniki kryminalistyki, w których w sposób pełniejszy omówiono zagadnienia tu tylko zasygnalizowane.

Ta strona jest pusta

1. Pojęcie i cechy charakterystyczne śladów zapachowych

1.1. Pojęcie śladów zapachowych

Ślady osmologiczne (odorologiczne) – są to ślady zapachowe (z języka greckiego *osmé* – zapach, węch, z języka łacińskiego *odor* – zapach).

Są to ślady niepostrzegalne przez zmysły człowieka. Zaliczane są do śladów materialnych (molekuła zapachowa jest materia), pozostawionych przez człowieka na przedmiotach lub podłożu. Ślady te zabezpiecza się na miejscu zdarzenia w pierwszej kolejności. Do ich wykrywania oraz porównywania wykorzystuje się psy tropiące.

Osmologia (z języka greckiego *lógos* – nauka) jest to dział nauki zajmujący się badaniem właściwości i funkcjonowaniem zmysłu węchu oraz jego patologiami czy nieprawidłowym działaniem¹.

1.2. Rodzaje zapachów

Każda istota ludzka, dotykając podłoża nogą bosą, odzianą lub obutą, odwzorowuje na jego powierzchni ślad. W czasie nacisku powstają i unoszą się w powietrzu wokół odwzorowania stopy bardzo drobne cząsteczki zwane molekułami zapachowymi, jakie posiada każda istota. Molekuły zapachowe otaczają również każde miejsce lub przedmiot, z którym miał kontakt człowiek.

Do odwzorowania należy dodać taki czynnik, jak zapach osobisty. Chodzi tu o zapach człowieka, na który składa się złożony **kompleks różnorodnych zapachów cząstkowych**². W skład tego kompleksu wchodzi:

- a) **zapachy miejscowe** – zapachy poszczególnych części ciała (np. pachy, dłoni, włosów na głowie),
- b) **zapach indywidualny** – zapach będący mieszaniną zapachów miejscowych ciała ludzkiego (suma wszystkich zapachów miejscowych),
- c) **zapach ogólny** – zapach będący połączeniem zapachu indywidualnego danej osoby z zapachami zewnętrznymi, np. zapachem jej ubrania (zapach proszku użytego do prania), mydła, którego używa, perfum, papierosów, a także z zapachem związanym z wykonywanym zawodem, zapachem przedmiotów noszonych przy sobie, miejsca, w którym osoba ta przebywała (np. szpitala)³.

¹ <http://pl.wikipedia.org/wiki>, według stanu na 15 grudnia 2009 r.

² J. Kuczys, R. Milewski, *Wykorzystanie psa służbowego w oględzinach śledczych*, Warszawa 2000, s. 16.

³ *Technika kryminalistyczna*, praca zbiorowa pod red. W. Kędzińskiego, t. 1, Szczytno 2002, s. 163.

1.3. Ślady zapachowe według różnych kryteriów podziału

Uwzględniając stosowane w kryminalistyce kryteria podziału, **ślady zapachowe możemy zaliczyć do:**

- a) **śladów substancjalnych** (materialnych) – biorąc pod uwagę stopień zorganizowania materii, w której ślady powstają. Do śladów materialnych w szerokim znaczeniu zaliczamy wszelkie odbicia powstałe jako następstwa jakiegoś oddziaływania na przedmioty materialne i pozostawione na tych przedmiotach (w tym na ciele ludzkim), a także same przedmioty, ich szczątki, zmiany w nich powstałe, zniekształcenia, ubytki, plamy, przemieszczenia przestrzenne w stosunku do innych przedmiotów, ruch, wszelkie możliwe do stwierdzenia zaszłości i zmiany zachodzące w nich w okresie obejmującym czas przed czynem przestępczym do chwili, w której działanie przestępcze lub jego skutki ustały. Ponadto do śladów tych zaliczamy woń charakterystyczną dla samego przedmiotu, jego temperaturę, cechy fizyczne, chemiczne, biologiczne i inne,
- b) **mikrośladów** – biorąc pod uwagę możliwość ich spostrzegania. Aktualnie urządzenia techniczne, ze względu na ich czułość, nie pozwalają na ujawnianie śladów zapachowych ludzi na miejscach zdarzeń. Zastosowanie metod technicznych, w szczególności do analizy zapachu ludzkiego, jak również późniejszego wykorzystania wyników tej analizy w procesie dowodowym, napotyka na szereg ograniczeń. Urządzenia techniczne pozwalają na badanie zapachów pod kątem poszczególnych ich składowych, cykl badawczy jest stosunkowo długi, trudno jest też kontrolować stężenie gazu w sposób ciągły (urządzenia do ciągłej analizy są kalibrowane na określony rodzaj gazu i są nieselektywne). Dlatego m.in. nie kontynuuje się technicznych badań zapachu człowieka, skoncentrowano się natomiast na urządzeniach o czułości porównywalnej co prawda do „psiego nosa”, lecz analizujących substancje o dużo mniejszym stopniu złożoności, takie jak narkotyki czy materiały wybuchowe,
- c) **śladów świadczących przede wszystkim o sprawcy** – biorąc pod uwagę kolejne kryterium, jakim jest przedmiot wnioskowania. Ślady zapachowe, podobnie jak każde inne ślady biologiczne, są nierozzerwalnie związane z organizmami żywymi,
- d) **śladów kontaktowych** – biorąc pod uwagę konieczność kontaktu osoby z przedmiotem lub miejscem.

Badania śladów zapachowych ludzi poprzez ich porównywanie przy użyciu psów specjalnych, zwane badaniami osmologicznymi, zmierzające do ustalenia tożsamości osoby (sprawcy czynu przestępczego), jako specjalność kryminalistyczna są młodą dziedziną w polskiej kryminalistyce. Problematyka badań śladów zapachowych ma jednak już ponad stuletnią tradycję. Pierwsi ze zdolności aparatu węchowego psów zaczęli korzystać na przełomie XIX i XX w. Holendrzy, następnie do praktyki kryminalistycznej wprowadzili go Rosjanie, Węgrzy i Niemcy, ciągle udoskonalając i modyfikując. Obecnie wiele policji

krajów europejskich wykorzystuje badanie śladów zapachowych ludzi w procesie dowodzenia przestępstw⁴.

2. Zabezpieczenie śladów zapachowych

2.1. Miejsca występowania śladów zapachowych

Ślady zapachowe będą występowały wszędzie tam, gdzie człowiek poruszał się, przemieszczał różnego rodzaju przedmioty. Przedmiotami takimi są rzeczy osobistego użytku, uchwyty, rękojeści broni, rzeczy pozostawione przez sprawcę (np. niedopałki papierosów, opakowania po papierosach, narzędzia przestępstwa). W samochodzie ślady mogą znajdować się na kierownicy, siedzeniach, dźwigni zmiany biegów, przełącznikach, panelach z tworzywa sztucznego, podłodze itp. Miejscem występowania śladów zapachowych są również podłoża, na które upadły molekuły zapachowe, tj. ślady na ziemi, piasku, śniegu. Ślady zapachowe utrzymują się praktycznie przez nieograniczony czas na śladach wysuszonej krwi⁵. Po ustaleniu miejsc, na których mogą znajdować się ślady zapachowe, można przystąpić do ich pobrania i zabezpieczenia.

2.2. Kryminalistyczne metody zabezpieczania śladów zapachowych

Aby ślad zapachowy stał się materiałem dowodowym, musi być właściwie zabezpieczony w sposób kryminalistyczny i procesowy.

Zabezpieczenie kryminalistyczne zapachu z miejsca lub przedmiotu polega na tym, iż są pobierane z niego ulatniające się molekuły zapachowe na tzw. pochłaniacze zapachu. Obowiązek zabezpieczenia śladów zapachowych należy do technika kryminalistyki. Powinien on być wyposażony w specjalną walizkę (zestaw) ze środkami przeznaczonymi wyłącznie do tego celu.

Wyposażenie walizki:

- pochłaniacze zapachu (sterylne tampony zapachowe, inne, np. kawałki flaneli, pieluszki jednorazowe, gaza wyjałowiona),
- dwie pary rękawic gumowych,
- słoiki szklane – fabrycznie nowe,
- dwie metalowe pęsety o długości około 30 cm,
- folia aluminiowa,
- rozpylacz z wodą destylowaną,

⁴ Materiały z V Konferencji Kryminalistyczno-Kynologicznej, Budapeszt, 6–12.06.1996 r.

⁵ T. Bednarek, *Laboratoryjna analiza śladów zapachowych zabezpieczonych na miejscach przestępstw*, „Problemy Kryminalistyki” 1998, nr 222, s. 35.

- małe pojemniczki szklane,
- woreczki foliowe z zamknięciem strunowym,
- fartuch ochronny ceratowy,
- spinacze bieliźniane,
- kartki do sporządzania metryczek,
- flamaster do pisania na szkle,
- duża strzykawka lekarska do odsysania wody ze śladu.

Sposoby zabezpieczenia śladów zapachowych:

- z przygotowanego wcześniej jałowego słoika należy wyjąć pochłaniacze zapachu i za pomocą pęsety nałożyć na ślad,
- pochłaniacze przykrywa się folią aluminiową,
- jeżeli ślad jest słaby lub stary, należy go wzmocnić, rozpylając mgiełkę wody destylowanej za pomocą spryskiwacza. Czas pobierania zapachu powinien wynosić minimalnie 30 min,
- po upływie tego czasu przenosi się pochłaniacze z zapachem do słoika, w którym znajdowały się one wcześniej, i szczelnie się go zamyka,
- na słoiku umieszcza się metryczkę śladu,
- zakrętkę słoika i metryczkę należy zalakować tak, aby nie istniała fizyczna możliwość naruszenia śladu zapachowego. Tak zabezpieczony ślad w słoiku tworzy tzw. konserwę zapachową.

Konserwa zapachowa – to ślad zapachowy pobrany na tzw. pochłaniacz zapachu, a następnie zabezpieczony w jałowym słoiku opatrzonym metryczką,

- jeżeli ślady zapachowe znajdują się na odzieży, to przede wszystkim zabezpiecza się tę, która miała bezpośredni kontakt z ciałem człowieka. Pobierając zapach z ubrania, butów – pochłaniacz wkłada się bezpośrednio do tych przedmiotów,
- pobierając zapach znajdujący się np. na broni, kłamce – okręca się te przedmioty pochłaniaczami,
- przedmioty takie, jak nóż, włos stanowią przedmiot również innych badań. Aby nie zniszczyć ich właściwości – zapach z nich zabezpiecza się przez powielenie metodą bezstykową (bezkontaktową). Stosując tę metodę, przedmioty zabezpiecza się w jałowych słoikach na miejscu zdarzenia.

2.3. Zasady obowiązujące przy zabezpieczeniu śladów zapachowych

W trakcie zabezpieczania śladów zapachowych obowiązuje szereg następujących zasad:

- a) ślady zapachowe powinna pobierać i zabezpieczać osoba odpowiednio przeszkolona w dziedzinie osmologii. Z reguły jest to technik kryminalistyki. Do niego należy ocena śladu pod kątem jego ewentualnego wykorzystania w procesie karnym. Możliwe jest wykonanie ww. czynności przez inne przeszkolone osoby,

- b) śladów zapachowych nie ujawniamy, lecz od razu zabezpieczamy je. W obecnych czasach nie dysponujemy urządzeniami, za pomocą których można ujawnić takie ślady. Najczęściej zabezpieczamy je na miejscu zdarzeń,
- c) naczelną zasadą obowiązującą przy ujawnianiu i zabezpieczaniu wszystkich śladów, w tym śladów osmologicznych, jest zasada ostrożności. Wszelkie czynności należy wykonywać bardzo dokładnie i bezwzględnie nałożyć rękawiczki gumowe lub foliowe. Należy posługiwać się dwiema metalowymi pęsetami, nowymi słoikami typu „TWIST” o pojemności około 1 l. Wieczka słoików powinny być szczelne. Pochłaniacze zapachowe powinny mieć dwie podstawowe cechy, tj. powinny pochłaniać zapachy oraz umożliwiać oddawanie zapachów. Z przeprowadzonych testów wynika, że najlepszymi spośród testowanych są tzw. tampony zapachowe produkowane przez Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych⁶. Do zabezpieczenia śladów zapachowych wykorzystuje się także rozpylacz z wodą destylowaną i czyste torbki foliowe. Spryskanie miejsca wodą destylowaną służy przede wszystkim do wzmocnienia śladów starych lub słabych. Wodę destylowaną rozpyla się bezpośrednio nad śladem, nie spryskując podłoża, aby nadmiernie go nie zawilgościć.

Ślad zapachowy zabezpiecza się w szklanych opakowaniach z metalowymi przykrywkami, ponieważ tylko szkło lub metal zabezpieczają przed powolnym „przesiakiem” zapachu⁷. Jak się w minionych latach wydawało, folia polietylenowa nie zabezpiecza przed migracją zapachów, a jedynie ją ogranicza. Pojemnik w celu zabezpieczenia materiału zapachowego przed dostępem osób niepowołanych można okleić taśmą samoprzylepną, zabanderołować, przesnurować, zalakować i opieczetować referentką,
- d) ślady zapachowe należą do bardzo delikatnych śladów, dlatego należy je zabezpieczać przed zabezpieczeniem innego rodzaju śladów. Nie pobiera się śladów zapachowych z podłoża, z których nawęsział pies tropiący.

2.4. Czynniki, które należy wziąć pod uwagę przy zabezpieczeniu kryminalistycznym śladów zapachowych

Podstawowymi nośnikami zapachu człowieka według ich przydatności do badań są:

- a) krew (również w postaci wysuszonej), pot, włosy oraz inne pochodne organizmu ludzkiego (bez procesu rozkładu ludzkiego),
- b) rzeczy osobistego użytku,
- c) przedmioty, które miały kontakt z człowiekiem nie krócej niż 30 min, w tym również przedmioty służące do popełnienia przestępstwa lub pochodzące z przestępstwa,

⁶ „Biuletyn Informacyjny” 1997, nr 106, s. 28.

⁷ G. Rusek, *Zapach w ocenie chemika*, „Problemy Kryminalistyki” 1999, nr 223, s. 13.

d) ślady powstałe w wyniku krótkotrwałego, krótszego niż 30 min kontaktu człowieka z przedmiotem lub miejscem⁸.

Poza ww. nośnikami (podanymi w formie orientacyjnej) należy ponadto uwzględnić szereg innych czynników dotyczących zarówno trwałości śladów, jak i możliwości ich przenoszenia. Do czynników tych należą m.in.:

- a) rodzaj przedmiotu, z którego zabezpiecza się ślady zapachowe (dla porównania: podłoża metalowe utrzymują zapach człowieka stosunkowo krótko, podłoża tekstylne znacznie dłużej),
- b) rodzaj pochłaniaczy,
- c) warunki atmosferyczne:
 - wilgotność względną (wzrost wilgotności zwiększa lotność wielu substancji, m.in. zawartych w pocie człowieka),
 - cyrkulację powietrza (im większa, tym czas utrzymania się śladów zapachowych na podłożach jest krótszy),
 - temperaturę otoczenia (wzrost temperatury wzmacnia zjawisko parowania i skraca czas utrzymywania się śladów zapachowych ludzkich na podłożach),
- d) przypuszczalny czas kontaktu sprawcy z przedmiotem lub miejscem (im dłuższy czas kontaktu, tym trwałość śladów zapachowych człowieka jest większa; w odniesieniu do przedmiotów osobistych – w przedmiotowej sprawie jest to przedmiot osobistego użytku – zapach indywidualny powinien utrzymywać się przez kilka miesięcy),
- e) czas opóźnienia – czas, jaki upłynął od momentu popełnienia przestępstwa lub naniesienia śladów zapachowych do momentu ich zabezpieczenia (im krótszy, tym koncentracja zapachu na podłożu jest większa i tym większa możliwość ustalenia zgodności zapachowej w badaniach osmologicznych),
- f) fakt, czy podłoże, z którego zabezpieczono ślady, nawęsział pies tropiący⁹.

2.5. Zabezpieczenie procesowe

Ślady kryminalistyczne (w tym osmologiczne) zabezpiecza się także pod kątem procesowym. Zabezpieczenie procesowe polega na nadaniu śladowi ochrony prawnej.

Obejmuje ono opis w protokole oględzin miejsca ujawnienia śladu i sposobu technicznego zabezpieczenia śladu, a zwłaszcza:

- oznaczenie śladu kolejnym numerem,
- wykonanie fotografii podłoża, z którego zabezpiecza się ślad osmologiczny,
- wypełnienie metryczki i przymocowanie jej do słoika w sposób trwały.

Ponadto w ramach zabezpieczenia procesowego sporządza się metryczkę śladową, którą trwale łączy się ze śladem (załącznik 1).

⁸ K.T. Sulimow, W.I. Starowojtow, *Wykorzystanie zapachów jako informacji z miejsca zdarzeń do wykrywania przestępstw*, „Biuletyn Informacyjny” 1991, nr 3–4, s. 83–84.

⁹ *Ślady kryminalistyczne*, praca zbiorowa pod red. M. Goca i J. Moszyńskiego, Warszawa 2007, s. 195.

3. Identyfikacja śladów zapachowych

W celu dokonania identyfikacji osmologicznej śladu zapachowego zabezpieczonego jako materiał dowodowy należy od podejrzanego oraz pokrzywdzonego pobrać zapachowy materiał porównawczy. Przed przystąpieniem do czynności rozpoznania należy również zebrać i utrwalić zapachowy ślad uzupełniający. Zapachowy ślad uzupełniający powinien być pobrany od osób niezwiązanych ze zdarzeniem będącym przedmiotem postępowania. Następnie przeprowadza się rozpoznanie osmologiczne w specjalnie przeznaczonych do tego celu pomieszczeniach służbowych. W pomieszczeniu ustawia się szereg identyfikacyjny ze stojakami. W jednym ze stojaków powinien być słoik z materiałem porównawczym (pobranym od podejrzanego), w pozostałych słoiki ze śladami uzupełniającymi (pobranymi od osób postronnych).

Do rozpoznania (identyfikacji) śladu dowodowego wykorzystuje się psy służbowe. Pies wącha pochłaniacz z zapachem, który stanowi materiał dowodowy (zabezpieczony na miejscu zdarzenia podczas oględzin), następnie dokonuje nawęszczenia zapachów w słoikach ustawionych w stojakach. Jeżeli rozpozna zapach, jako zgodny z nawęszonym na starcie, daje sygnał w sposób określony przed badaniem przez przewodnika psa (np. przez warowanie, szczekanie lub siad).

3.1. Zasady pobierania materiału porównawczego w postaci zapachu

Identyfikacja kryminalistyczna jest ustaleniem tożsamości człowieka, zwierzęcia lub rzeczy przez porównanie lub rozpoznanie¹⁰. W przypadku identyfikacji śladów zapachowych przeprowadza się badania porównawcze. Badanie porównawcze dąży do ustalenia tożsamości obiektu, od którego ślad pochodzi, przez porównanie¹¹. Rozwiązuje zatem problem: Czy dowodowy ślad zapachowy zabezpieczony na miejscu zdarzenia pochodzi od osoby podejrzananej?

W celu przeprowadzenia identyfikacji odorologicznej śladów zapachowych zabezpieczonych jako materiał dowodowy należy od podejrzanego lub (oraz) pokrzywdzonego pobrać zapachowy materiał porównawczy. Za każdym razem zapachowy materiał porównawczy powinien być pobierany przez osobę inną niż ta, która zabezpieczała zapachowy materiał dowodowy. Chodzi o to, aby wyeliminować ewentualne przeniesienie się zapachu tej samej osoby – zabezpieczającej ślad dowodowy i pobierającej materiał porównawczy – gdyż może to spowodować błędne wskazania psa dokonującego identyfikacji odorologicznej¹².

Podstawą prawną do pobierania materiału porównawczego do badań osmologicznych jest art. 74 § 2 pkt 2 k.p.k. Stanowi on, że „oskarżony jest

¹⁰ T. Bednarek, dz. cyt., s. 35.

¹¹ Tamże, s. 47.

¹² *Technika kryminalistyczna...*, dz. cyt., s. 172.

obowiązany (...) poddać się pobraniu krwi, włosów lub wydzielin organizmu”¹³. Natomiast zgodnie z art. 308 § 1 k.p.k. w granicach koniecznych dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem, w przypadkach niecierpiących zwłoki, można dokonać pobrania krwi, włosów i wydzielin organizmu również od osoby podejrzanej¹⁴.

Podczas pobierania materiału porównawczego poza ww. zasadami należy pamiętać jeszcze o tym, że materiał porównawczy należy pobierać w pomieszczeniu, które jest wolne od silnych, obcych zapachów. Chodzi o ewentualne wyeliminowanie możliwości zniekształcenia materiału porównawczego, aby nie utracił on swej „czytelności” dla zwierząt.

Materiał porównawczy pobiera się z uprzednio umytych i wysuszonych dłoni, w szczególnych przypadkach można go pobrać z innych części ciała, a także z krwi. Pobieranie materiału porównawczego z dłoni stanowi zasadę, od której jednak mogą być wyjątki. Pobieranie materiału porównawczego z zabezpieczonej uprzednio krwi przeprowadza każdorazowo ekspert osmologii.

Pochłaniacz należy przekazać osobie w taki sposób, aby zminimalizować nanoszenie innych zapachów. Osoba ta po umyciu i wysuszeniu rąk samodzielnie wyjmuje z opakowania pochłaniacz i umieszcza je w rękach. Osoba przeprowadzająca pobranie ma na rękach rękawiczki gumowe lub foliowe, aby wyeliminować swój zapach.

Czas pobierania materiału porównawczego wynosi 15 min. Osoba, od której pobierany jest zapach, powinna w tym czasie ugniatać pochłaniacz i przekładać z jednej dłoni do drugiej. Pobranie materiału powinno mieć charakter dynamiczny.

W wyjątkowych przypadkach, jeśli nie ma możliwości pobrania materiału porównawczego bezpośrednio od osób, może on zostać pobrany także z przedmiotów lub rzeczy, co do których istnieje pewność, że dana osoba miała z nimi bezpośredni kontakt. Chodzi tu o sytuację szczególną, gdy nie ma możliwości pobrania materiału porównawczego bezpośrednio od osoby¹⁵. W celu udokumentowania pobrania zapachu porównawczego należy sporządzić z tej czynności stosowną dokumentację (załącznik 2) .

3.2. Zasady doboru materiału uzupełniającego

Jedną z najtrudniejszych czynności wykonywanych przed etapem rozpoznania ludzkich śladów zapachowych – materiału dowodowego i materiału porównawczego – jest prawidłowe zbudowanie ciągu selekcyjnego, a co za tym idzie, dobór właściwego materiału uzupełniającego. Przed przystąpieniem do czynności rozpoznania prowadzący badanie odorologiczne powinien zebrać i utrwalić zapachowy ślad uzupełniający (tzn. ślad o zapachu zbliżonym do za-

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.), art. 74 § 2 pkt 2.

¹⁴ Tamże, art. 308 § 1.

¹⁵ Ślady kryminalistyczne..., dz. cyt., s. 201.

pachowego śladu dowodowego lub zapachowego materiału porównawczego), który został celowo przygotowany do uzupełnienia ciągu selekcyjnego. Zapachowy ślad uzupełniający powinien być pobrany od osób niezwiązanych ze zdarzeniem będącym przedmiotem postępowania, w którego ramach będzie przeprowadzana identyfikacja odorologiczna.

Przy doborze osób, od których będzie uzyskiwany materiał zapachowy, pobierający powinien kierować się następującymi kryteriami:

- taka sama płeć osoby co płeć podejrzanego (podejrzanej),
- taka sama grupa wiekowa z tolerancją ± 5 lat,
- taka sama grupa zawodowa,
- taka sama grupa etniczna,
- w miarę możliwości taki sam rodzaj pochłaniacza zapachu,
- maksymalne wyeliminowanie obcych zapachów,
- taki sam czas absorpcji zapachu jak przy zapachowym materiale porównawczym.

Należy stwierdzić, że im bardziej materiał uzupełniający będzie zbliżony do materiału porównawczego, tym bardziej będzie on wiarygodny pod względem technicznym i procesowym. Za błędne uważa się gromadzenie zapachowych śladów uzupełniających z różnych zdarzeń. Materiał taki powinno się dobierać na bieżąco i w miarę potrzeby do konkretnego zdarzenia, ściślej mówiąc – do konkretnego materiału porównawczego i jeśli będzie on w dodatku zbliżony czasowo, wówczas będzie można potwierdzić, że cały ciąg selekcyjny jest w miarę jednolity, ponieważ będą się różnić między sobą jedynie zapachy indywidualne poszczególnych osób¹⁶.

3.3. Badania identyfikacyjne (porównawcze) śladów zapachowych

a) przebieg badań osmologicznych

Jak już wyżej wspomniano, zabezpieczaniem i identyfikacją śladów zapachowych powinna zajmować się specjalnie przeszkolona osoba. Jest to związane z koniecznością zapewnienia odpowiednich warunków obowiązujących przy zabezpieczaniu śladów. Policja gwarantuje także wiarygodność pod względem procesowego zabezpieczenia śladu. Musimy pamiętać, że ślad, aby spełniał funkcję dowodową, musi być bez jakichkolwiek wątpliwości powiązany z danym miejscem zdarzenia poprzez właśnie odpowiednie zabezpieczenie procesowe.

Podjęcie czynności badawczych rozpoczyna się z chwilą otrzymania postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego, instytucji naukowej lub specjalistycznej. W pierwszej kolejności sprawdza się zgodność nadesłanych materiałów dowodowych i materiałów porównawczych z wyszczególnieniem zawartym w postanowieniu oraz stan zabezpieczeń materiałów stanowiących przedmiot badań i ich fizycznej nienaruszalności. Następnie przeprowadza się analizę treści zawartych na metryczkach. Obok analizy treści metryczek nie

¹⁶ *Technika kryminalistyczna...*, dz. cyt., s. 175.

mniej istotne są oględziny stanu pochłaniaczy, które na tym etapie przeprowadza się bez otwierania pojemników i naruszania zabezpieczeń. Należy zwrócić uwagę ewentualnie na zaawansowane procesy gnilne pochłaniaczy, będące skutkiem nieprzestrzegania zasad zabezpieczania materiału dowodowego czy pobierania materiału porównawczego. Materiał taki należy traktować jako nieprzydatny do badań.

Wielkość pomieszczenia (rozpoznawalni), w którym przeprowadza się rozpoznanie odorologiczne, musi być ściśle określona. Jego powierzchnia nie powinna być mniejsza niż 25 m². W pomieszczeniu powinna panować temperatura powietrza między 18 a 20°C i powinno być włączone oświetlenie pochodzące z normalnych żarówek. Wilgotność pomieszczenia powinna być nie niższa niż 60%, a odległość między stanowiskami z próbkami nie mniejsza niż 1 m, przy czym wskazane jest, by dojście psa do pierwszego stanowiska było znacznie dłuższe. Aby wyeliminować wszelkie negatywne czynniki mogące wpływać na wynik badania, należy psa oddzielić od osób obecnych podczas próby, a mogą to być np. prokurator, podejrzany, obrońca, świadek, osoba prowadząca postępowanie przygotowawcze. W tym celu powinno się wykonać przegrodę, np. szklaną ścianę.

Na podłodze pomieszczenia ustawia się szereg identyfikacyjny, który powinien składać się co najmniej z pięciu stojaków, lub okrag składający się co najmniej z 10 stojaków. W jednym ze stojaków powinien znajdować się słoik z zapachem porównawczym. Pies wącha pochłaniacz z zapachem, który ma być zidentyfikowany, czyli zapachowy materiał dowodowy, następnie dokonuje nawęszania zapachów w słoikach ustawionych w stojakach. W rozpoznawalniach, w których pies pracuje w szeregu identyfikacyjnym, obchodzi on luzem cały szereg, obwąchując każdy pojemnik z zapachem, potem w sposób określony przed badaniem przez przewodnika psa (np. przez warowanie, szczekanie lub siad), wskazuje słoik z zapachem zidentyfikowanym przez siebie jako zgodnym z zapachem nawęszonym na starcie. Natomiast w rozpoznawalniach z okręgiem identyfikacyjnym pies idzie luzem przy nodze przewodnika i obwąchuje ustawione pojemniki¹⁷.

Pies powinien nawęszać zapach po kolei z każdego słoika bez pomijania któregośkolwiek. Nie wolno dopuścić do tego, by lizał, gryzł lub też łapą wyciągał pochłaniacz, ponieważ może zniszczyć znajdujący się tam zapach¹⁸.

Po zidentyfikowaniu zapachu pies wskazuje go w taki sposób, jak określił na początku identyfikacji przewodnik. Kierunek startu i badania powinny być określone przed rozpoczęciem próby. Podczas rozpoznania w okręgu przewodnik nie może w żaden sposób czegokolwiek sugerować psu, ani naprowadzać go na właściwy ślad. Sam przewodnik psa nie może wiedzieć, gdzie znajduje się materiał porównawczy. Pies podczas badania powinien mieć zapewniony spokój, nie można go rozpraszać, ma samodzielnie dokonać wyboru.

¹⁷ Tamże, s. 178.

¹⁸ K.T. Sulimow, W.I. Starowojtow, dz. cyt., s. 81.

Badanie zgodności zapachowej wykonuje się minimalnie trzy razy, zmieniając za każdym razem położenie pojemnika z zapachem, który pies identyfikuje.

Podczas rozpoznawania zapachów ludzi metodami: osoba-przedmiot i przedmiot-przedmiot czynność rozpoznania należy przeprowadzić pięć razy. Ponadto w odstępie kilku dni należy przeprowadzić powtórnie ww. badanie z wykorzystaniem drugiego psa.

Przebieg badań można utrwalać za pomocą zapisu audiowizualnego jako materiał poglądowy wskazujący, jak przebiegła próba kontrolna i identyfikacyjna w odniesieniu do przestępstw kwalifikowanych jako zbrodnie; badania można utrwalać w ten sposób także w odniesieniu do przestępstw kwalifikowanych jako występki.

Biorąc pod uwagę przeprowadzane badania, można sformułować następujące konkluzje, mające szczególne znaczenie dla praktyki badań osmologicznych:

1. Rozstrzygnięcia w eksperymentach osmologicznych procentowo kształtują się na poziomie:
 - a) 17% – rozstrzygnięcia pozytywne,
 - b) 77% – rozstrzygnięcia negatywne,
 - c) 6% – brak rozstrzygnięć.
2. Z 95-procentowym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że wykonanie ekspertyzy wiąże się z koniecznością przebadania dwóch materiałów dowodowych i dwóch materiałów porównawczych.
3. Najczęściej w celu realizacji pojedynczego układu badawczego wykorzystuje się dwa psy specjalne.
4. Dosyć powszechną praktyką jest stosowanie badań selekcyjnych w ramach ekspertyz osmologicznych.
5. Zabezpieczenie dużej liczby materiałów dowodowych lub materiałów porównawczych jest silnie skorelowane z uzyskiwaniem w przebiegu badań braków zgodności zapachowej. W tym kontekście szczególny nacisk należy położyć na właściwe typowanie podłoża, z których zabezpiecza się ślady zapachowe. Należy jednoznacznie zerwać z praktyką zabezpieczania śladów „na ilość”. Podobnie, w odniesieniu do materiału porównawczego, szczególnego znaczenia nabiera właściwe typowanie osób¹⁹.

b) wykorzystanie psów służbowych do identyfikacji osmologicznej

Psy w technice kryminalistycznej wykorzystuje się w następujących specjalnościach:

- badania osmologiczne,
- wyszukiwanie zapachów narkotyków,
- wyszukiwanie zapachów zwłok ludzkich,
- wyszukiwanie innych substancji.

¹⁹ „Problemy Kryminalistyki” 2003, nr 241, s. 20–21.

Istota odbierania wrażeń węchowych polega na pobudzeniu receptorów nabłonka węchowego pod wpływem substancji chemicznych zawartych w powietrzu przechodzącym przez jamę nosową. Pobudzenie receptorów substancjami chemicznymi prowadzi do depolaryzacji błony komórkowej i wytworzenia potencjału czynnościowego (sygnału elektrycznego), który jest przewodzony włóknami nerwowymi bezpośrednio do mózgu. Receptory węchowe są zaliczane do grupy chemoreceptorów (pobudzane przez zmiany składu chemicznego środowiska) i jednocześnie do grupy telereceptorów (reagują na bodźce działające z pewnej odległości)²⁰.

Człowiek, u którego węch jest słabo rozwinięty (całkowita powierzchnia nabłonka węchowego wynosi około 5 cm²), należy do grupy mikrosomatyków, ustępując pola pod tym względem zwierzętom, np. psu, którego zalicza się do zwierząt makrosomatycznych (całkowita powierzchnia nabłonka węchowego wynosi np. u owczarka niemieckiego około 150 cm²). Analizatory biologiczne powstały podczas ewolucji, mają dużą przewagę nad wypracowanymi przez człowieka technikami analizy, przede wszystkim w zakresie zdolności samodoskonalenia się oraz pod względem ekonomiczności i mobilności. „Psy-detektory” przewyższają znanych współcześnie mechanicznych lub elektronicznych detektorów swoją czułością, selektywnością i szybkością mikroanalizy w wielozapachowym środowisku. Wypracowanie natomiast u nich w wyniku długotrwałej tresury pożądanych, stereotypowych zachowań pozwala na pozytywne różnicowanie zapachów na podstawie informacji pamięciowych²¹.

c) ślady zapachowe a proces dowodzenia

Odnoszenie problematyki śladów zapachowych do zagadnień procesu karnego prowadzi do powstania szeregu różnic interpretacyjnych, szczególnie w momencie określania, co jest źródłem dowodowym, a co środkiem dowodowym w czynnościach procesowych. Źródłem dowodowym jest niewątpliwie ślad w postaci określonego zapachu – jest to rzeczowe źródło dowodowe²². Ślad ten zostaje przekształcony w materiał dowodowy podczas oględzin miejsca, osoby i rzeczy. Uzyskanie informacji zawartych w śladach, mających istotne znaczenie dla toczącego się procesu karnego, jest możliwe w wyniku przeprowadzenia szeregu czynności badawczych przez specjalistę z tej dziedziny. Podmiotem czynności, jakim jest badanie śladów zapachowych ludzi, jest oczywiście człowiek. Psu w tym momencie przypada rola bardzo czułego biologicznego narzędzia badawczego. Pies nie dokonuje porównywania zapachów, lecz człowiek wnioskuje na podstawie zachowania się psa. Człowiek, posiadający specjalistyczną wiedzę w tej dziedzinie, jest przecież organizatorem badań śladów zapachowych, ustala warianty badania, ocenia jego przydatność do pracy, selekcjonuje i przygotowuje materiał do badań, ocenia prawidłowość zabezpieczenia śladów i pobrania materiału porównawczego itp. Aby odnieść

²⁰ Tamże, s. 55.

²¹ „Problemy Kryminalistyki” 1998, nr 222, s. 33.

²² G. Rusek, dz. cyt., s. 13.

korzystać dowodową, organ procesowy musi czerpać wiedzę wyłącznie z opinii ekspertów i to właśnie oni, a nie mikroślady czy ślady zapachowe są dla niego źródłami dowodowymi. W związku z powyższym stwierdzenie zgodności śladu zapachowego zabezpieczonego na miejscu zdarzenia z materiałem porównawczym lub stwierdzenie braku takiej zgodności, przy wykorzystaniu zmysłu powonienia psa specjalnie wytresowanego do takiej pracy, stanie się środkiem dowodowym, ale źródłem wiedzy w tej mierze będzie dla organu procesowego biegły. Podobne stanowisko w 1995 r. zawarł Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu orzeczenia: „Nie ulega wątpliwości, iż zagadnienie to, a raczej właściwa przekonująca ocena takiego eksperymentu wymaga wiadomości specjalistycznych. Bez takiej wiedzy bowiem nie można wypowiedzieć się stanowczo, czy fakt porównania i zidentyfikowania przez psa zapachów jest dowodem pewnym czy prawdopodobnym”²³.

Tak zwany ślad zapachowy jest nowym środkiem służącym wykrywaniu sprawców przestępstw. Problem polega na tym, iż nie jest do końca zbadany i stuprocentowo pewny, przynajmniej na gruncie obecnej wiedzy. Dlatego też zarówno Sąd Najwyższy, jak i sądy niższego rzędu zajmowały się dość często tym problemem. Podstawowe znaczenie ma tutaj *Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 1999 r.*²⁴ W wyroku tym Sąd Najwyższy wskazuje, w jaki sposób powinna być przeprowadzana czynność badania śladu zapachowego. Przede wszystkim zaznacza, iż badanie osmologiczne powinno być przeprowadzone w formie ekspertyzy, czyli na podstawie opinii biegłego. Następnie Sąd Najwyższy wskazuje sposób przeprowadzenia pobrania próbki zapachowej.

Najistotniejsze w tym wyroku jest stwierdzenie, iż „dopiero staranne zachowanie wszystkich wypracowanych przez kilkuletnią praktykę i zalecanych w piśmiennictwie standardów prowadzenia badań osmologicznych mogłoby upoważniać do zaakceptowania (...) poglądu, iż w świetle zasad swobodnej oceny dowodów skazanie może być oparte na ekspertyzie osmologicznej, jako dowodzie obciążającym”²⁵. A zatem Sąd Najwyższy dopuścił badanie osmologiczne jako dowód, który może być podstawą skazania, zaznaczając, iż musi on być przeprowadzony w odpowiedni sposób. Większość doktryny jednak jest zgodna, iż wynik badania próby zapachowej nie może być jedynym dowodem będącym podstawą skazania, a zatem, że musi być jeszcze jakiś inny dowód.

Również Sąd Apelacyjny w Lublinie w swym wyroku z dnia 29 września 1998 r. nakazuje ostrożność w wydawaniu wyroków skazujących na podstawie dowodu z badania śladów zapachowych, mówiąc: „Wynik tych badań (tzn. osmologicznych – Ł.M.) z uwagi na niewyjaśnioną w nauce kwestię niepowtarzalności śladów zapachowych ludzi, należy zawsze traktować z dużą ostrożnością”²⁶.

²³ „Problemy Kryminalistyki” 1998, nr 222, s. 34.

²⁴ *Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 1999 r.*, V KKN 440/99, pełna treść jest zamieszczona w OSNKW 1999, nr 11–12, poz. 76.

²⁵ Tamże.

²⁶ *Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 29 września 1998 r.*, II Aka 14297.

Opierając się na orzecznictwie sądowym, można więc uznać, iż dowód z badania osmologicznego może być dowodem skazującym, ale tylko pod warunkiem poprawnego najpierw pobrania próbek zapachowych, a następnie przeprowadzenia samego badania osmologicznego. Jakiegokolwiek nieprawidłowości w tym zakresie powinny dyskredytować dowód. Ponadto należy uznać, iż badanie osmologiczne nie może być jedynym dowodem, na którym opiera się skazanie²⁷.

Praktyka kryminalistyczna pokazuje, że ślady zapachowe są często pomijane w czasie oględzin i później w czasie wykrywania sprawcy przestępstwa. Odgrywają jednak ważną rolę we wskazaniu udziału osoby w zdarzeniu lub określeniu, czy przestępca używał konkretnych przedmiotów.

²⁷ <http://forumprawne.org/prawo-cywilne>, według stanu na 15 grudnia 2009 r.

Załączniki

Załącznik 1. Metryczka śladu dowodowego

.....
(jednostka)

.....
(miejscowość, data)

L. dz.

RSD

ŚLAD NR (OSMOLOGICZNY)

Zabezpieczony podczas oględzin

.....
(podać przedmiot oględzin, miejsce, czas i rodzaj zdarzenia)

.....

Z
(miejsce, przedmiot, rodzaj podłoża)

.....

Czas pobierania

Ilość pochłaniaczy

Czas opóźnienia

Świadkowie

Prowadzący oględziny

Pobierający

.....

.....

.....

Załącznik 2. Metryczka materiału porównawczego

.....
(jednostka)

.....
(miejscowość, data)

L. dz.

RSD

M* / K*
(płeć osoby)

MATERIAŁ PORÓWNAWCZY – UZUPEŁNIAJĄCY* (osmologiczny)

pobrany od
(imię i nazwisko, imię ojca, data urodzenia)

zam.
(adres zamieszkania)

Uwagi
(podać cechy charakterystyczne)

do sprawy
(kategoria, czas i miejsce zaistnienia zdarzenia)

.....

Materiał pobrano z
(dłonie, krew, przedmiot-miejsce, inne)

Czas pobierania

Ilość pochłaniaczy

Świadkowie

.....
.....
.....

Pobierający

.....
.....
.....
(imię i nazwisko, czytelnie)

* niepotrzebne skreślić

Bibliografia

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tekst jednolity: Dz.U. z 2007 r. Nr 43, poz. 227).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 29 września 1998 r., II Aka 14297.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 1999 r., V KKN 440/99.

Bednarek T., *Laboratoryjna analiza śladów zapachowych zabezpieczonych na miejscach przestępstw*, „Problemy Kryminalistyki” 1998, nr 222.

„Biuletyn Informacyjny” 1997, nr 106.

<http://forumprawne.org/prawo-cywilne>, według stanu na 15 grudnia 2009 r.

<http://pl.wikipedia.org/wiki>, według stanu na 15 grudnia 2009 r.

Kuczys J., Milewski R., *Wykorzystanie psa służbowego w oględzinach śledczych*, Warszawa 2000.

Materiały z V Konferencji Kryminalistyczno-Kynologicznej, Budapeszt, 6–12.06.1996 r.

„Problemy Kryminalistyki” 1973, nr 103–104.

„Problemy Kryminalistyki” 1998, nr 222.

„Problemy Kryminalistyki” 2003, nr 241.

Rusek G., *Zapach w ocenie chemika*, „Problemy Kryminalistyki” 1999, nr 223.

Sulimow K.T., Starowojtow W.I., *Wykorzystanie zapachów jako informacji z miejsca zdarzeń do wykrywania przestępstw*, „Biuletyn Informacyjny” 1991, nr 3–4.

Ślady kryminalistyczne, praca zbiorowa pod red. Goca M., Moszyńskiego J., Warszawa 2007.

Technika kryminalistyczna, praca zbiorowa pod red. Kędzierskiego W., t. 1, Szczytno 2002.